

DOSTIGNUĆA MEĐUNARODNOG SUDA U OBLASTI PRAVDE I PRAVA

Prilikom posete Međunarodnom sudu 1997, generalni sekretar Ujedinjenih nacija Kofi Anan (Annan) izjavio je sledeće: "*Nekažnjivost se ne može i neće tolerisati. U sve tešnje povezanom svetu, vladavina prava mora prevladati.*"¹

NA ČELU PROMENA

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) predvodi ove napore. Do sada su se u postupcima pred Međunarodnim sudom pojavila 132 lica. Četrdeset ih je proglašeno krivim, 43 trenutno čeka na početak suđenja, protiv devet lica suđenje je u toku, dok se postupci protiv 14 pojedinaca razmatraju pred Žalbenim većem Međunarodnog suda. Što je najvažnije, pozivanjem pojedinaca na odgovornost bez obzira na njihov položaj, MKSJ je svojim delovanjem okončao tradiciju nekažnjavanja za ratne zločine i druga teška kršenja međunarodnog prava. Sud u Hagu je prvi međunarodni sud posle Drugog svetskog rata koji je vođe na visokim položajima pozvao na odgovornost za zločine. MKSJ je podigao optužnice protiv jednog šefa države (u vreme dok je još bio na vlasti), premijera, vojinih načelnika štabova, ministara unutrašnjih poslova i mnogih drugih visoko i srednje rangiranih političkih, vojnih i policijskih vođa na svim stranama u sukobu. Neki, kao što je bivši potpredsednik Herceg-Bosne, proglašeni su krivim i nalaze se na izdržavanju kazne. Zahvaljujući Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju, više se ne postavlja pitanje *da li* vođe treba pozvati na odgovornost, već *kako* im suditi.

PERSONALIZACIJA KRIVICE

Suđenjem pojedincima na osnovu njihove *lične* odgovornosti, MKSJ *personalizuje* krivicu. Vođe i druga lica ne mogu se više skrivati iza 'naroda' ili bilo koje druge grupe. Oni moraju preuzeti odgovornost i odgovarati za svoje postupke. Time se zajednice štite od toga da budu označene kao kolektivno odgovorne za patnje drugih. To može uveliko doprineti sprečavanju međusobne mržnje i unapređenju pomirenja među ratom pogođenim društvima u bivšoj Jugoslaviji. Jedan od optuženih pred Međunarodnim sudom koji je priznao krivicu i učešće u genocidu u Srebrenici izrazio je upravo takav stav na raspravi o kazni:

*"Ovo moje svjedočenje i priznanje krivice, skida odgovornost sa mog naroda, takođe. Ovo je krivica jednog čovjeka sa čistim imenom i prezimenom. Dragana Obrenovića. Ja iza toga stojim. Ja sam za taj dio odgovoran. Krivica zbog koje se kajem, i zbog koje se izvinjavam žrtvama i njihovim sjenama. Biće mi drago ako ovo moje svjedočenje i kajanje doprinese pomirenju ljudi u Bosni. Ako komšija ponovo stegne komšiji ruku, ako naša djeca ponovo zaigraju zajedničke igre i ako oni budu imali pravo na šansu. Biće mi drago ako ovo moje svjedočenje pomogne familijama žrtava, da ih poštedim ponovnog svjedočenja i ponovnog prolaženja kroz sve boli koje bi sigurno morali proći prilikom tih svjedočenja. Želja mi je da ovo moje svjedočenje pomogne da se ovo nikad i nigdje više ne dogodi. Ne u Bosni, nego nigdje, nigdje u svijetu."*²

¹ Obraćanje kolektivu MKSJ, 24. februara 1997.

² *Tužilac protiv Dragana Obrenovića* (IT-02-60/2-S), postupak izricanja kazne, 30. oktobar 2003.

UTVRĐIVANJE ČINJENICA

Tokom rada MKSJ, stvorili su se važni elementi istorijskog zapisa o sukobima u bivšoj Jugoslaviji tokom devedesetih godina 20. veka. Na suđenjima pred Međunarodnim sudom, mnoge činjenice o zločinima koje su ranije osporavane, utvrđene su van razumne sumnje.

Primer toga može se naći u jednoj od presuda Međunarodnog suda u vezi sa zločinima koji su se dogodili u opštini Prijedor, u Bosni i Hercegovini:

“Dana 30. aprila 1992. srpske snage su preuzele kontrolu nad Prijedorom. Po zauzimanju Prijedora ubrzo je uslijedilo izbacivanje ne-Srba, bosanskih Muslimana ili Hrvata, sa odgovornih funkcija. Mnogi su na kraju izgubili posao, njihova djeca više nisu mogla ići u školu, a na radiju se emitirala antimuslimanska i antihrvatska propaganda... Kako bi spriječili svaku pomisao Hrvata i prije svega Muslimana na otpor, Srbi odlučuju privesti sve ne-Srbe koji bi mogli predstavljati opasnost, tako da počinju hapsiti osobe koje su predstavljale određeni autoritet, uključujući i onaj moralni, ili su raspolagale određenom moći, naročito ekonomskom. Istovremeno se muškarce odvaja od žena, djece i starijih osoba, jer ih treba ispitati. Prikadno je stoga, smatraju Srbi, one ne-Srbe, koji još nisu otišli iz regije, okupiti u centre. Na taj način stvoreni su centri Omarska, Keraterm i Trnopolje... dokazi predloženi pred Vijećem ukazuju na to da o njima ne smijemo govoriti kao o istražnim ili sabirnim centrima, nego kao o logorima... Iz početka zamišljen da djeluje petnaestak dana, logor [Omarska] je u stvarnosti funkcionirao do otprilike 20. augusta 1992. Tokom tog perioda od gotovo tri mjeseca kroz logor je prošlo najmanje 3334 zatočenika. Njima valja pridodati tridesetak žena, od kojih su mnoge u tom kraju bile ugledne. Sve zatočenike ispituju. Gotovo ih sve tuku. Mnogi neće iz logora izaći živi.”³

Pored dokaza koji su izvedeni tokom suđenja, priznanja krivice jednog broja optuženih takođe su uveliko doprinela utvrđivanju činjenica. Izjave koje obično prate takva priznanja krivice potkrepljuju dokaze koje su prikupili istražitelji Međunarodnog suda i doprinose nepobitnom prikazu nekih događaja koji su se desili tokom ratova devedesetih godina 20. veka. U još jednoj presudi koja se tiče zločina počinjenih u Prijedoru, pored fizičkih dokaza i svedočenja žrtava, sudije su se takođe oslonile na priznanje krivice jednog od optuženih - Duška Sikirice - kako bi upotpunili sliku o uslovima koji su vladali u logoru Keraterm pored Prijedora:

“Sikirica je prihvatio da je ubio jednog od zatočenika u logoru [Keraterm] tako što ga je ustrijelio u glavu. Povrh toga, on prihvata da postoje značajni dokazi o ubistvima drugih ljudi u Keratermu tokom perioda dok je on obavljao svoju dužnost... Osim lišavanja života, Sikirica je prihvatio da postoje dokazi da su u logoru vršena premlaćivanja, silovanja i seksualni delikti, kao i zastrašivanje, ponižavanje i psihološko zlostavljanje zatočenika. On nadalje prihvata da postoji mnogo dokaza da su zatočenici bili podvrgnuti nehumanim uslovima tokom zatočenja u logoru Keraterm.”⁴

Mnoge od ovih važnih izjava dale su informacije ili indicije koje nisu bile dostupne istražiteljima, kao što su bitni detalji o vojnim operacijama ili o planiranju i izvršenju nekih od najgnusnijih zločina. U svom priznanju, Momir Nikolić, koji je bio pomoćnik komandanta za bezbednost i obaveštajne poslove Prve lake pešadijske brigade u Bratuncu, i koji je priznao svoje učešće u srebreničkom masakru, opisao je opšti stav snaga bosanskih Srba prema zakonima ratovanja:

“Zar vi stvarno mislite da u jednoj operaciji gdje je izdvojeno, zarobljeno i ubijeno 7.000 ljudi da se neko pridržavao Ženevskih konvencija? Zar stvarno mislite da je neko se pridržavao zakona i propisa i pravila u operaciji gdje je ubijeno, prvo zarobljeno, ubijeno, sahranjeno, ponovo ekshumirano, ponovo sahranjeno. Zar mislite da se neko u takvoj jednoj operaciji

³ Tužilac protiv Kvočke i drugih. (IT-98-30/1), Presuda, 2. novembar 2001.

⁴ Tužilac protiv Sikirice i drugih (IT-95-8), Presuda, 13. novembar 2001.

pridrđavao Źenevskih konvencija? Nije se niko... pridrđavao Źenevskih konvencija, ni pravila jer da jeste ne bi posljedica te operacije bila 7.000 mrtvih ljudi.”⁵

U nekim slućajevima, poćinoci zloćina bili su jedini koji su mogli otkriti mesta masovnih grobnica kako bi porodice Źrtava mogle konaćno pronaći i dostojno sahraniti svoje mrtve. Na raspravi o kazni na suđenju Draganu Nikoliću, komandantu zatoćenićkog logora Sućica u Vlasenici, došlo je do sledećeg razgovora izmeću jedne od Źrtava i optuženog:

Habiba HadŹić: “... Moja su djeca nevino poginula. Ubio ih... Samo bih molila Dragana da kaŹe mi u kojoj su grobnici, da ih majka dostojanstveno izvadi i ukopa, i onda mogu i ja da odem...”

Dragan Nikolić: “Što se tiće njenih sinova, koliko sam ćuo, nisam bio prisutan, oni su, to je bio 30. septembar, sa jednom grupom od ćetrdesetak ljudi odvedeni na Debelo brdo i gore su likvidirani. U toj grupi - mogu se sjetiti pošto dotićnu gospoću poznajem, poznajem njene sinove - sjećam se te grupe ljudi pošto su u toj grupi bili uglavnom ljudi koji su izrazili Źelju da Źele ostati u Vlasenici. Velika većina ljudi bili su mještani Vlasenice sa kojima sam se ja sa većinom druŹio, tako da mi je to ostalo u sjećanju, ti ljudi. I meću tim ljudima bili su i sinovi gde HadŹić, Enes i Bernes, koje dobo poznajem. I koliko sam ćuo, na tom lokalitetu su likvidirani... Jedan od njenih sinova je bio u teksas jakni i farmericama. Ako bi došlo do ekshumacije, moguće po tome bi ga mogli prepoznati. U toj grupi ljudi ukoliko bi se neko identifikovao, onda pretpostavljam, trebalo bi da se ustanovi da su tu i njeni sinovi. Ja sam gospoći to Źelio reći i prije, ali nisam bio u prilici, okolnosti su bile takve. Pošto sam ćuo da se ona, i ne samo ona, mnogi se interesuju za svije nestale. Ovom prilikom ja ne znam koliko ću pomoći u tome. Sigurno je taćno da se to desilo tog dana, ustvari te noći, i da su oni u toj grupi od ćetrdesetak ljudi odvedeni na Debelo brdo...Sa velikom sigurnošću tvrdim da su njihova tijela u toj grupi, sa tih ostalih ćetrdesetak ljudi.”⁶

Priznanja krivice mogu takođe biti jako znaćajna u pruŹanju dodatnih dokaza koji su inaće nedostupni. DraŹen Erdemović, jedan od optuženih koji se izjasnio krivim za zloćine poćinjene u Srebrenici, svedoćio je kasnije na suđenju generalu Radislavu Krstiću, kome se takođe sudilo za zloćine poćinjene u Srebrenici 1995. Erdemović je svedoćio o svojoj ulozi u masovnom pogubljenju muškaraca bosanskih Muslimana 16. jula 1995. na vojnoj ekonomiji Branjevo. Iako je TuŹilaštvo predoćilo dokaze dvoje od ukupno ćetiri lica za koja se zna da su preŹivela taj masakr, Erdemović je bio taj koji je pruŹio detaljne dokaze o identitetu odgovornih za taj zloćin. DraŹen Erdemović rekao je sledeće:

“... kad su svi otišli, potpukovnik je rekao, razgovarao je s Branom, i ćuo sam kad je rekao da će sada dolaziti autobusi. Ćim je rekao to, nije prošlo dugo, sjeo je u auto s ovom dvojicom policajaca, i oni su otišli. Tada je Brano obratio se nama i rekao da će sada da dođu autobusi sa civilima iz Srebrenice. Ja i pojedinci još smo poćeli da prigovaramo “Šta mi treba da radimo tu?” On je rekao da treba da streljamo te ljude.

Onda sam vidio da su dva policajca izvodila ljude koji su se nalazili u autobusu, sa tim ljudima koji su po mojoj procjeni obezbjeđivali transport tih ljudi. Izvodili su do Brane i Golijan Vlastimira koji su prvu grupu ljudi doveli dole ravno iza ove garaŹe, moŹda sto metara, moŹda više, ali otprilike toliko. Tad je Brano rekao da se mi postavimo u stroj. Ispred nas je naređeno ljudima da se nama okrenu leđima. Kad su se ti ljudi okrenuli leđima, pucali smo u te ljude. Naređeno je da se puca u te ljude.”⁷

Utvrđivanje ćinjenica o zloćinima koji su poćinjeni u bivšoj Jugoslaviji od kljućnog je znaćaja u borbi protiv njihovog poricanja i u sprećavanju pokušaja revizionizma. U presudama MKSJ potanko se opisuju zloćini i ućešće onih koji su osuđeni, što onemogućava da bilo ko poriće

⁵ TuŹilac protiv Blagojevića i Jokića (IT-02-60), 25. septembar 2003, svedok Momir Nikolić

⁶ TuŹilac protiv Dragana Nikolića (IT-94-2), 3. novembar 2003, rasprava o kazni, svedok Habiba HadŹić

⁷ TuŹilac protiv Radislava Krstića (IT-98-33), 22. maj 2002, svedok DraŹen Erdemović

strahote koje su se dogodile u Bratuncu, Brčkom, Čelebićima, Dubrovniku, Foči, Prijedoru, Sarajevu, Srebrenici i Zvorniku i drugim mestima. Kako se druga suđenja budu privodila kraju, utvrdiće se dodatne činjenice o zločinima koji su počinjeni na ovim i drugim područjima bivše Jugoslavije.

OSTVARIVANJE PRAVDE ZA HILJADE ŽRTAVA I PRILIKA DA SE ČUJE NJIHOV GLAS

Jedan od svedoka pred Međunarodnim sudom, zdravstvena radnica koja radi sa žrtvama ratnih zločina, izjavila je sledeće: *“Sud u Hagu za sve žrtve, sve žene sa kojima sam ja radila, ima za njih izuzetno veliki značaj... Imaju povjerenja da će se pronaći pravi uzroci onoga što se desilo, da će ljudi smoći hrabrosti, i žrtve isto tako, da ispričaju ono što se desilo... Velika su očekivanja od Suda da će donijeti prave stvari, da će pravda dobiti svoje mjesto.”*⁸

Pozivanjem pojedinaca na visokim položajima na odgovornost za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji, Međunarodni sud donosi pravdu hiljadama žrtava širom tog područja. Žrtve mogu videti da su pojedinci koji su odgovorni za njihove patnje osuđeni pred međunarodnim sudom i poslani u zatvor.

Istovremeno, mnoge žrtve igraju ključnu ulogu u postupcima pred Međunarodnim sudom kao svedoci. Tokom svedočenja na Međunarodnom sudu, te žrtve pokazuju izuzetnu hrabrost i doprinose procesu utvrđivanja istine. Zauzvrat, Međunarodni sud žrtvama pruža mogućnost da govore o svojim patnjama i da se čuje njihov glas. Do danas je pred Sudom svoju priču ispričalo više od 3.500 svedoka. Time su doprineli stvaranju elemenata istorijskog zapisa. Pored svedoka koji su svedočili u sudnicama, Tužilaštvo Međunarodnog suda je takođe razgovaralo s mnogim drugim osobama koje bi se mogle naći u toj ulozi. To je žrtvama i svedocima pružilo istinski osećaj da su oni i njihove zajednice uključeni u rad Međunarodnog suda. Na taj način MKSJ osigurava da patnje žrtava širom bivše Jugoslavije budu priznate, a ne ignorisane.

Osim toga, i priznanja krivice mogu ponekad žrtvama pružiti izvesnu satisfakciju i osećaj pravde. Jedan od preživelih iz Srebrenice rekao je sledeće:

*“...priznanja su mi donijela najveći osjećaj olakšanja koji sam osjetio od pada Srebrenice 1995. Bila je to potvrda koju sam tražio posljednjih osam godina. Daleko od toga da su ta priznanja isprika, ali predstavljaju početak. Mi bosanski Muslimani više ne moramo dokazivati da smo žrtve. Ubijeni su nam prijatelji i rođaci, očevi i braća i ne moramo više dokazivati da su oni nevine žrtve.”*⁹

RAZVOJ MEĐUNARODNOG PRAVA

Međunarodni sud je jedinstvena institucija i predvodnik međunarodnih pravnih procesa. Kao prvi sud za ratne zločine istinski međunarodnog karaktera i prvi sud osnovan u skladu s poglavljem VII povelje UN kao mera za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti, MKSJ je dao brojne trajne doprinose međunarodnoj pravdi:

- MKSJ je stvorio inovativan sistem procesnog prava, kombinujući elemente kontinentalne i anglosaksonske pravne tradicije;
- Na MKSJ-u se nalaze najsavremenije sudnice na svetu, čija su struktura i tehnička opremljenost uzeti kao model za druge slične sudnice, kao što su one na Međunarodnom krivičnom sudu i Posebnom sudu za Sijera Leone;
- MKSJ je uspostavio, razvio i održava efikasan program za žrtve i svedoke;

⁸ *Ibid.*, 7. juli 2000, svedok Teufika Ibrahimefendić

⁹ *New York Times*, 1. juni 2003, Uvodnik, Emir Suljagić

- MKSJ je uspostavio jedinstven sistem pravne pomoći i doprineo stvaranju grupe visokokvalifikovanih advokata odbrane koji predstavljaju optužene u postupcima za ratne zločine pred međunarodnim pravosudnim telima;
- MKSJ je uspostavio i bazu podataka koja sadrži celokupnu sudsku praksu Suda, koja će uskoro biti dostupna na internetu i koja će omogućiti pristup velikom broju odluka i naloga na polju međunarodnog procesnog i krivičnog prava.

Tokom 12 godina postojanja, Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju dosledno i sistematski razvija međunarodno humanitarno i međunarodno krivično pravo, i na materijalnom i na procesnom polju. Navešćemo samo nekoliko primera:

- MKSJ je utvrdio *opštu zabranu mučenja* u međunarodnom pravu od koje se ne može odstupiti nikakvim međunarodnim ugovorom, domaćim zakonom ili na neki drugi način;
- MKSJ je doveo do znatnog napretka u razvoju međunarodnog humanitarnog prava u pogledu pravnog shvatanja i *kažnjavanja seksualnog nasilja* u ratu;
- MKSJ je detaljno razradio ključne elemente zločina *genocida*, naročito definiciju *mete* tog zločina;
- MKSJ je utvrdio da *porobljavanje* i *progon* predstavljaju zločine protiv čovečnosti;
- MKSJ je primenio modernu doktrinu krivične odgovornosti nadređenih, takozvanu *komandnu odgovornost*. Sud je razjasnio da za utvrđivanje krivične odgovornosti *nije* neophodno postojanje formalnog odnosa nadređenog i podređenog. U istom duhu, Međunarodni sud je otklonio nedoumice u pogledu *nivoa znanja* koji se zahteva kod nadređenog čiji su podređeni počinili zločine ili su se na to spremali;
- MKSJ je dao brojne doprinose u pitanjima procesnog prava, od kojih se neka, između ostalog, tiču zaštitnih mera za svedoke, poverljivosti i obelodanjivanja informacija od značaja za nacionalnu bezbednost država, potvrđivanja izjašnjenja o krivici optuženih, te prisile kao odbrane.

Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju je dokazao da je efikasna i transparentna međunarodna pravda moguća. Kroz pravne i institucionalne presedane koje je uspostavio, Međunarodni sud je doprineo uspostavljanju i radu Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu, stalnog Međunarodnog krivičnog suda, Posebnog suda za Sijera Leone i drugih institucija koje predstavljaju napore međunarodne zajednice da se osigura vršenje pravde.

JAČANJE VLADAVINE PRAVA

U novembru 1995, nakon zaključenja Dejtonskog mirovnog sporazuma, predsednik Međunarodnog suda Antonio Kaseze (Cassese) izjavio je sledeće:

*"Pravda je neophodan sastojak u procesu nacionalnog pomirenja. Ona je od ključnog značaja za ponovno uspostavljanje mirnih i normalnih odnosa među ljudima koji su morali da žive pod vladavinom terora. Ona razbija ciklus nasilja, mržnje i vansudske retribucije. Zato su mir i pravda nerazdvojni."*¹⁰

Pored svog osnovnog zadatka da sudi pojedincima za ratne zločine, Međunarodni sud je takođe bio pokretač reformi pravosuđa u bivšoj Jugoslaviji i katalizator u osnivanju specijalizovanih sudova za ratne zločine u regionu. Ti i drugi sudovi širom bivše Jugoslavije koristili su, i korstiće se, neprocenjivim iskustvom koje je Međunarodni sud stekao baveći se ratnim zločinima i ogromnom količinom dokaza koje je MKSJ stavio, a i dalje stavlja, na raspolaganje domaćim tužiocima.

¹⁰ Antonio Kaseze (Cassese), Saopštenje MKSJ br. 27, 24. novembar 1995.

Kroz središnju ulogu koju je odigralo u takozvanom sistemu *Pravila puta*, Tužilaštvo MKSJ je pregledalo preko 900 istražnih spisa koje su podnela tužilaštva u Bosni i Hercegovini kako bi potvrdilo da su te istražne radnje opravdane i proverilo da li su neki od njih u vezi s predmetima MKSJ. To je učinjeno kako bi se osigurala sloboda kretanja širom Bosne i Hercegovine sprečavanjem proizvoljnih hapšenja pojedinaca po optužbama za ratne zločine.

Kako bi dalje podržao proces jačanja vladavine prava, Međunarodni sud je aktivno uključen u prenošenje svog znanja pravnim stručnjacima iz bivše Jugoslavije kako bi im pomogao u bavljenju predmetima ratnih zločina i sprovođenju međunarodnih pravnih standarda u domaćim sistemima. Kao deo sprovođenja strategije okončanja svog rada, Međunarodni sud je već započeo s prenosom nekih predmeta MKSJ domaćim sudovima u bivšoj Jugoslaviji, čime je dao novu dimenziju principu paralelne nadležnosti Međunarodnog suda i nacionalnih sudova. Međunarodni sud se naročito zalaže za pružanje pomoći Veću za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine, a takođe je pružio značajnu pomoć Veću za ratne zločine pri Okružnom sudu u Beogradu, kao i hrvatskom pravosuđu koje se bavi predmetima ratnih zločina, i to će i dalje činiti.

Svi ovi napori doprineli su podsticanju poštovanja vladavine prava širom bivše Jugoslavije, što je od ključnog značaja za dugoročnu stabilnost tog regiona.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju pruža vitalan doprinos međunarodnoj pravdi, daleko izvan granica bivše Jugoslavije. Sudije i osoblje Međunarodnog suda dele svoje znanje sa svim onima koji su uključeni u razvoj drugih međunarodnih sudova, kao što su stalni Međunarodni krivični sud, Posebni sud za Sijera Leone i drugi. Svojim dosadašnjim radom, MKSJ je odigrao ključnu ulogu u ostvarenju pravde ne samo za narod bivše Jugoslavije, već i za celi svet.